

Андрій ЩЕГЛОВ

*кандидат історичних наук
докторант*

Національної академії сухопутних військ ім. гетьмана П. Сагайдачного

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6484-0864>

e-mail: deepinfaigh@gmail.com

НАСЛІДКИ ВСТАНОВЛЕННЯ КОНТРОЛЮ СРСР НАД ЗАХІДНОЮ УКРАЇНОЮ ТА ПОЧАТКИ ОПОРУ ПОЛЬСЬКОГО ПІДПІЛЛЯ (ВЕРЕСЕНЬ–ЛИСТОПАД 1939 РОКУ) В УКРАЇНСЬКІЙ ІСТОРІОГРАФІЇ

Зазначено, що сучасна російсько-українська війна вимагає критичної переоцінки української історіографії військово-політичних підсумків встановлення Радянським Союзом контролю над Західною Україною в умовах постановня опору польських підпільних організацій, як колишніх військових, так і місцевого цивільного населення, без дієвої участі колишніх структур Польської держави.

Узагальнено і критично оцінено результати досліджень української історичної науки першої чверті ХХІ ст. щодо передумов появи, специфіки, форм діяльності окремих польських підпільних структур протидії встановленню радянського контролю у Східній Галичині та Західній Волині восени 1939 р.

Проаналізовано українську історіографію польських підпільних структур на території Західної України під час бойових дій Українського фронту ЧА та розгортання діяльності радянських органів державної безпеки. Оцінено військово-політичну ситуацію у південно-східних воєводствах напередодні та під час неоголошеної радянсько-польської війни вересня 1939 р. Розкрито специфіку, форми та способи діяльності перших польських підпільних збройних структур на території Західної України в умовах утвердження репресивно-каральних органів радянської влади. Показано напрями організаційного розвитку польських підпільних структур на підконтрольних сталінському тоталітарному режиму теренах Східної Галичини та Західної Волині із значною часткою етнічних поляків.

В основу методології пропонованого дослідження покладено використання загальнофілософських, загальнонаукових методів і методів історичної науки, які ґрунтуються на принципах науковості, об'єктивності, системності, комплексного міждисциплінарного аналізу польського збройного підпілля на території колишніх південно-східних воєводств Польської держави із значною часткою етнічних поляків, що були зайняті військами Українського фронту ЧА у вересні 1939 р. за підтримки репресивно-каральних структур радянського тоталітаризму.

Виокремлено початковий етап появи та розвитку польського збройного підпілля в перебігу неоголошеної радянсько-польської війни вересня 1939 р. і перші повоєнні місяці до встановлення тотального контролю сталінського режиму на теренах новоутворених західних областей УРСР.

Ключові слова: Західна Україна, збройний спротив, НКВС, польське підпілля, Радянсько-польська війна 1939 р.

Сучасна російсько-українська війна вимагає критичної переоцінки української історіографії військово-політичних підсумків встановлення Радянським Союзом контролю над Західною Україною загалом і початків опору польських підпілльних структур зокрема, виходячи як із науково-теоретичної потреби систематизації напрацювань українських дослідників першої чверті ХХІ ст., так і з визначення мало- та недосліджених питань українського історіографічного контексту. Також постає необхідність актуалізації прикладного інтересу до виявлення причин, форм і засобів боротьби колишніх військовиків Війська Польського та польського місцевого цивільного населення в південно-східних воєводствах Польської держави, які у вересні 1939 р. були зайняті військами Українського фронту Червоної армії (ЧА) за підтримки формувань та органів Народного комісаріату внутрішніх справ (НКВС) та Народного комісаріату державної безпеки (НКДБ). Цьому сприяють явні аналогії з українським рухом національного спротиву на тимчасово окупованих Російською Федерацією (РФ) територіях Сходу та Півдня України в перебігу сучасної широкомасштабної російсько-української війни.

Мета статті – проаналізувати відображення в українській історіографії польських підпілльних структур на території Західної України під час бойових дій Українського фронту ЧА та розгортання діяльності радянських органів державної безпеки, а також оцінити військово-політичну ситуацію в південно-східних воєводствах напередодні та під час неоголошеної Радянсько-польської війни вересня 1939 р.

Як одну з визначальних можна вважати оцінку українського дослідника Владислава Гриневича, що оголошена війна між Німеччиною та Польщею, а також неоголошена – між Радянським Союзом і Польщею були частинами єдиного процесу – «четвертого поділу Польщі» та початком Другої світової війни (Гриневич, 2003, с. 342).

Окремої уваги заслуговує думка історика Олександра Луцького, який вважає, що внаслідок виконання однієї з домовленостей таємного протоколу до радянсько-німецького пакту про ненапад від 23 серпня 1939 р., західноукраїнські території (Східна Галичина, Західна Волинь і частина Полісся) були не «визвалені» чи «приєднані», а саме окуповані СРСР (Луцький, 2006, с. 89).

Віктор Колесник слушно зауважив, що «Польща стала першою жертвою війни гітлерівської Німеччини і полігоном для випробування расистських теорій знищення цілих народів» та саме вона «стала першою державою в Європі, народ якої піднявся на захист свого національного існування, повів справедливую війну проти фашизму, поклав кінець так званім “мирним” завоюванням нацистської Німеччини» (Колесник, 2012, с. 14).

Водночас категорично ствердив, що «безперечним залишається той історичний факт, що у критичний момент, у кінці серпня 1939 р., санаційний режим Польщі перешкоджав створенню системи колективної безпеки в Європі, антигітлерівської коаліції» (Колесник, 2012, с. 14). Також можна визнати слушність твердження В. Колесника, який вважає що УРСР як частина СРСР опинилася у вирі передвоєнних політико-дипломатичних помилок, здійснених як радянським керівництвом, так і урядами західних держав. Ці прорахунки значною мірою загострили відносини між двома сусідніми народами, що згодом призвело до кривавих конфліктів, масових де-

портацій та інших трагічних подій, які негативно вплинули на життя як українців, так і поляків (Колесник, 2012, с. 14).

В оцінці Володимира Барана та Василя Токарського події початкового етапу Другої світової війни засвідчили скоординовані дії правлячих еліт СРСР і Німеччини. Політичні інтереси обох держав значно зблизилися, що призвело до утворення досить ефективного, хоча й короткотривалого союзу (Баран, Токарський, 2009, с. 32).

Водночас дослідниця Вікторія Дашко звертає увагу на те, що напередодні війни польська влада активно підтримувала міф про велич і силу держави, поширюючи впевненість, що в разі війни польська армія зможе опинитися в Берліні вже за тиждень. Однак реальність виявилася кардинально протилежною (Дашко, 2017, с. 101).

Сучасні українські історіографічні інтерпретації передумов утворення та бойових дій проти Корпусу охорони прикордоння й Війська Польського Українським фронтом ЧА під час неоголошеної Радянсько-польської війни вересня 1939 р. розкриті в попередніх публікаціях автора (Щеглов, 2024a; Щеглов, 2024b; Щеглов, 2024c).

«Визвольний похід» ЧА 17 вересня 1939 р., що фактично став анексією польських територій, які водночас були частиною етнічних українських земель, радянська пропаганда подала як «возз'єднання» західноукраїнських земель, що перебували у складі Польщі, з УРСР, трактуючи це як «споконвічне прагнення українського народу» (Бортник, 2012, с. 83).

Отже, «Визвольний похід» ЧА, що тривав із 17 по 28 вересня 1939 р., внаслідок якого за допомогою сили і зброї до складу СРСР було приєднано території площею 200 тис. км² і з населенням 13 млн осіб, можна вважати актом анексії, що є міжнародним злочином. Завдяки цьому приєднанню західних земель України та Білорусі Радянський Союз отримав стратегічну зону безпеки, яку почав активно укріплювати (Малиновський, 2012, с. 17).

Погоджуюся з тезою Олександра Лисенка, що «золотий вересень 1939 р.», як і широко розрекламоване «возз'єднання» українського народу не принесли довгоочікуваної свободи, але узагальнення вважаю занадто категоричними, зокрема, що «соборизація» по-сталінськи і радянізація регіону в сучасній історичній літературі трактується переважно в негативному ключі (Лисенко, 2012, с. 139).

Очевидно, не можна заперечувати соціально-економічних мотивів підтримки вступу ЧА у прикордонні південно-східні воєводства Польської держави, коли частина українців і поляків, під впливом радянської пропаганди, що проголошувала «звільнення» населення від «капіталістичної Польщі», утвердження «народної влади» та «возз'єднання» українців і білорусів, позитивно сприйняли прихід ЧА (Кожухар, Лисенко, 2012, с. 373).

Однак домінантним у сучасній українській історіографії є етнополітичний контекст, бо вступ ЧА до Східної Галичини та на Волинь відбувався під лозунгами звільнення українського народу від польського панування. Більшовицька влада намагалася надати своїм суспільно-політичним заходам на західноукраїнських землях вигляд, який відзначав би їхню проукраїнськість (Трофимович, 2003, с. 131).

Саме з ЧА, як свідчать опрацьовані Сергієм Дерев'янком та Тетяною Гуменюк історичні джерела, «чимало галичан пов'язували надії на врятування як від нацистського поневолення, так і від національної катастрофи, що визрівала в умовах панування буржуазно-поміщицької Польщі» (Дерев'янок, Гуменюк, 2001, с. 406).

За нових геополітичних реалій саме Польщі торкнувся поділ «сфер впливу» у Європі між СРСР та Німеччиною і, яка стала першою жертвою цинічної змови диктаторів, проте не скорилася (Баран, Токарський, 2009, с. 32).

Попри окремі випадки опору, польська армія вже з перших днів війни почала відступати під натиском агресора. Водночас органи державної влади та посадовці втікали швидше, ніж просувалися німецькі війська (Дашко, 2016, с. 101).

Як слушно зауважує Володимир Комар, методи національної політики польської влади, не вирішивши українського питання, загострили міжнародні стосунки напередодні 1939 р. Це сприяло посиленню антипольських настроїв серед населення та суттєво підірвало обороноздатність Польської держави (Комар, 2004, с. 135).

Зайняття Галичини і Волині радянськими військами призвело до формування абсолютно нової суспільно-політичної ситуації в регіоні (Кондратюк, 2011, с. 14). Сучасний український історіографічний дискурс загалом і проблема польського населення на зайнятих Українським фронтом землях Східної Галичини та Західної Волині зокрема потребують окремого розгляду.

Не можу погодитися із занадто категоричним твердженням Вікторії Дашко, що «після початку Другої світової війни польське населення, котре проживало на західноукраїнських землях, потерпало від політичного та етнічного гноблення зі сторони радянської влади» (Дашко, 2017, с. 79).

Одночасно в локальному вимірі на архівних матеріалах сучасної Рівненщини Тетяна Самсонюк доводить, що зі вступом ЧА до Рівненського повіту місцеве польське населення зіткнулося з репресивною політикою радянського режиму. Арешти чиновників, поліцейських, представників місцевих адміністрацій та активістів польських організацій проводилися на випередження, щоби звести до мінімуму будь-які спроби протистояння новій владі. Однак серед тих, хто зміг уникнути ув'язнення, поступово почали формуватися ідеї відродження національної державності, втраченої через змову радянського й нацистського режимів (Самсонюк, 2013, с. 111).

Зазначене не заперечує, а тільки є однією із причин того, що німецько-радянська окупація Польської Республіки спричинила масовий опір серед різних соціальних верств польського суспільства, що призвело до створення підпільних організацій військового спрямування (Котовський, 2011, с. 68).

Розвиток підпільного руху на окупованих територіях відбувався двома основними шляхами: за ініціативою польської еміграції та самих мешканців окупованих земель (Кожухар, Лисенко, 2012, с. 373) і нерідко був спорадичним. Ростислав Котовський вказує, що вже під час вересневих боїв 1939 р. почали стихійно формуватися конспіративні групи, пов'язані з різними політичними партіями та молодіжними організаціями (Котовський, 2011, с. 68).

Наприклад, згідно з таємним повідомленням Головному військовому прокурору робітничо-селянської ЧА від 27 вересня 1939 р., який надіслала прокуратура Українського фронту, у Рівному 21 вересня заарештували підпоручника польської армії Череховського (ім'я не встановлено). Його, за рішенням військового трибуналу, розстріляли 23 вересня. Череховський у 1920 р. служив у дивізіоні важкої артилерії й активно брав участь у боях із ЧА. На допиті він зізнався, що, за дорученням підполковника Овчаревича, переодягнувшись у форму комісара ЧА й разом із трьома іншими офіцерами в цивільному двічі відкривав вогонь з автоматичної зброї та пістолета у військовому госпіталі, щоб розігнати персонал і спровокувати польських офіцерів,

які перебували там на лікуванні, проти червоноармійців. Дослідник Віктор Матійченко припускає, що ці особи, ймовірно, були членами організації «Союз підфіцерів запасу», яка діяла в той час у місті (Матійченко, 2012, с. 207).

Згідно з Валентином Вісиним, польська підпільна організація «Ридз-Смігли» формувалася переважно з військових польської армії, якими керував полковник Войтович (ім'я не встановлено) зі Львова. Луцький осередок цієї організації очолював капітан Рацилевич. Їхньою основною метою було протистояння радянській владі (Вісин, 2003, с. 135).

Перед початком німецької облоги Львова, 12 вересня 1939 р., до міста прибув генерал Маріан Жегота-Янушайтіс (Marian Żegota-Januszajtis), який до війни на Волині очолював ультраправе Національне об'єднання (пол. Stronnictwo Narodowe) і належав до його керівництва у Варшаві. 21 вересня 1939 р., за день до вступу більшовиків до Львова, М. Янушайтісу довелося розпустити Армію крайової оборони, спрямовану проти німців. Проте її офіцери і вояки одержали наказ не реєструватися за відповідних розпоряджень радянської влади (Середницький, 2020, с. 57).

У Станиславові 17 вересня 1939 р., за словами вже згаданих В. Барана та В. Токарського, була створена Таємна військова організація (пол. Tajna Organizacja Wojskowa), яка ставила за мету протидію радянській інтервенції (Баран, Токарський, 2009, с. 129).

У Львові 22 вересня було засновано Польську організацію боротьби за волю (пол. Polska Organizacja Walki o Wolność), керівником якої став генерал М. Жегота-Янушайтіс. Того ж дня до Львова прибув генерал Мечислав Бору́та-Спеховіч (Mieczysław Boruta-Spiechowicz) («Копа»), який обійняв посаду заступника Маріана Жеготи-Янушайтіса (Баран, Токарський, 2009, с. 129; Середницький, 2020, с. 57).

Генерали М. Жегота-Янушайтіс і М. Бору́та-Спеховіч 26 вересня створили «диспозиційну комірку», яка фактично виконувала функції штабу. Основними завданнями цієї структури були боротьба з радянською пропагандою та інформування населення. Як зазначає сучасний дослідник Ярослав Середницький, генерали розпочали організацію мережі жінок-зв'язкових для контактів з офіцерами, а також формували групи провідників для супроводу кур'єрів з-за кордону. Попри це, генерал М. Жегота-Янушайтіс не прагнув створити масштабної підпільної організації, хоча видані директиви потенційно сприяли її зростанню. Він наказав офіцерам підтримувати зв'язки з військовослужбовцями й іншими надійними особами з їх оточення. Генерал Янушайтіс, залишаючись у підпіллі у Львові, підтримував зв'язки з офіцерами Армії крайової оборони, розформованої 21 вересня 1939 р. Саме вони стали базою для створення Польської організації боротьби за волю (пол. Polska Organizacja Walki o Wolność) із центром у Львові. Її діяльність поширювалася на такі міста, як Луцьк, Рівне, Володимир-Волинський та ін. (Середницький, 2020, с. 57–58).

Попри активні репресії, масові арешти чоловіків і жінок, які належали до польських військових, політичних та громадських організацій (зокрема генерала М. Жеготи-Янушайтіса в конспіративному помешканні у Львові 26 жовтня 1939 р. затримали співробітники Львівського управління НКВС), на початок листопада 1939 р. львівська структура Польської організації боротьби за волю налічувала до 300 осіб, згрупованих у три підрозділи (Баран, Токарський, 2009, с. 129; Середницький, 2020, с. 58).

Можна погодитися з узагальненням Віктора Матійченка, що у вересні–жовтні 1939 р. польське підпілля формувалося на тлі воєнної поразки Польщі. Основою для

його розвитку стали відданість національним ідеалам, збереження вірності військовій присязі та переконання, що за підтримки союзників незалежність країни буде відновлено. У цей період конспіративні групи зазвичай формувалися на основі особистих зв'язків, що виникали через спільне проживання в одній місцевості, службу або роботу. Часто їхніми учасниками ставали люди, які до війни брали участь у політичних, громадських, молодіжних чи інших організаціях і товариствах. Тоді про організацію повстання не йшлося. Основна увага підпілля зосереджувалася на таких завданнях, як надання допомоги пораненим, підтримка офіцерів і службовців, які потребували нових документів та місця проживання, облаштування конспіративних квартир, зберігання зброї, боєприпасів і засобів зв'язку. Також підпілля займалися збором інформації про ЧА та суспільно-політичні зміни, планували антирадянські провокації (Матійченко, 2021, с. 207).

Важливим чинником, який сприяв організації польського руху Опору та створенню підпільних організацій і збройних формувань, було утворення наприкінці вересня 1939 р. еміграційного уряду Владіслава Сікорські (Władysław Sikorski) у Франції. Він став координаційним центром, що займався вирішенням організаційних питань військового й цивільного підпілля. Еміграційний уряд прагнув встановити контроль над діяльністю окремих підпільних груп у Західній Україні, усвідомлюючи, що розрізнені ініціативи польських патріотів не можуть забезпечити ефективного спротиву ворогу. Лише об'єднані та скоординовані зусилля за підтримки союзників могли перетворитися на потужну силу, здатну відновити Польську державу. Еміграційний уряд покладав значні сподівання на генерала Міхала Токажевські-Карашевіча (Michał Karaszewicz-Tokarzewski) («Міхал», «Столярський», «Доктор»). Залишившись у Варшаві, що була під контролем німецьких військ, він отримав завдання організувати роботу підпілля та підпорядкувати її вказівкам уряду. 27 вересня 1939 р. він заснував військово-політичну організацію «Служба перемоги Польщі» (СПП, пол. *Służba Zwycięstwu Polski*), яка об'єднала польських вояків, що уникли полону та не встигли емігрувати до союзних країн. Згідно зі статутом, який розробив М. Токажевські, основними напрямками діяльності були боротьба з окупантами, відновлення Польської держави в межах довоєнних кордонів, створення конспіративних збройних сил і формування тимчасових нелегальних центрів влади на території Польщі (Дашко, 2016, с. 102).

Восени 1939 р. керівництво СПП висунуло пропозицію об'єднати всі національно-визвольні рухи та виступити єдиним фронтом проти загарбників. Таке об'єднання мало забезпечити організації домінування в боротьбі з фашизмом. Однак цей план не був реалізований через позицію В. Сікорські, який розглядав таку ініціативу як загрозу для влади еміграційного уряду. Прогресу в розвитку СПП також заважали численні арешти й депортації польських громадян, що порушувало її регіональні структури. Внаслідок цих обставин серед польської еміграції виникла ідея створення нової військової організації, яка би презентувала урядові інтереси та зібрала всі політичні сили в єдину структуру (Дашко, 2016, с. 102).

Водночас, щоб організувати підпільну мережу на Волині для боротьби проти радянської влади, наприкінці жовтня 1939 р. представники польської військової організації Міхал Замецкі (Michał Zamecki) та Анджей Янішек (Andrzej Janiszek) приїхали з Варшави до Володимира-Волинського. Вони провели велику організаційну роботу, залучивши до справи кілька польських родин. Анджей Янішек почав

створювати аналогічні підпільні структури в Луцьку, Рівному та Львові (Карпукіна, 2010, с. 16).

Для запобігання поширенню впливу санаційного табору, еміграційний уряд 13 листопада 1939 р. створив спеціальний Комітет міністрів у справах краю та військову організацію під назвою «Союз збройної боротьби» (СЗБ, пол. Związek Walki Zbrojnej), яку очолив генерал Казімеж Соснковський (Kazimierz Sosnkowski). Невдовзі розпочалася підготовка до об'єднання СПП із СЗБ, яку очолив генерал Стефан Rowecki (Stefan Rowecki) («Грот») (Дашко, 2016, с. 102).

Варто зауважити, що подальша діяльність польського збройного підпілля напередодні юридичного оформлення утворення західних областей УРСР лише побіжно відображена в українській історіографії, тому потребує подальшого розвитку, із врахуванням нових архівних джерел і наукових публікацій.

Отже, на основні проведені історіографічного дослідження узагальнено й розкрито основні дослідницькі позиції сучасних українських істориків щодо початкового етапу опору польського населення та появи перших нелегальних структур Польського еміграційного уряду на теренах, над якими збройним шляхом у взаємодії із репресивно-каральними органами сталінського тоталітарного режиму встановлювався контроль радянської влади. Критичне узагальнення результатів попередніх досліджень українських істориків дає змогу не тільки комплексно проаналізувати встановлення радянського військово-політичного контролю над південно-східними воєводствами Другої Речі Посполитої, але окремо розкрити провокативну роль радянських спецслужб у конфронтації між українським і польським населенням загалом та відповідними підпільними структурами в реаліях зміцнення сталінського тоталітаризму у співпраці з гітлерівським нацизмом зокрема, що варто продовжити в наступних наукових розвідках.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

- Баран, В., Токарський, В. (2009). *Україна: західні землі: 1939–1941 рр.* Львів.
- Бортник, Л. (2012). Українсько-польське прикордоння у 1918–1939 рр.: проблеми формування і функціонування. В М. М. Кучерепа (упоряд.), *Волинь і волинці у Другій світовій війні: збірник наукових праць за матеріалами I Міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої подіям Другої світової війни на території Волинської обл.* Луцьк, 79–84.
- Вісин, В. (2003). Опір поляків і українців радянському режимові у Волинській області в 1939–1941 рр. В В. К. Баран та ін. (упоряд.), *У пошуках правди: збірник матеріалів міжнародної наукової конференції «Українсько-польський конфлікт на Волині в роки Другої світової війни: генезис, характер, перебіг і наслідки» (Луцьк, 20–23 травня 2003 р.)*. Луцьк: РВВ «Вежа» Волинського державного університету імені Лесі Українки, 135–143.
- Гриневиц, В. (2003). Червона армія у війнах і військових конфліктах 1939–1940 рр.: військово-політичні, ідеологічні та соціально-психологічні аспекти. *Проблеми історії України: факти, судження, пошуки*, 10, 340–372.
- Дашко, В. (2016). Становлення польського руху опору в Західній Україні на початку Другої світової війни. *Грані*, 2, 100–104.
- Дашко, В. (2017). Діяльність польського підпілля в роки Другої світової війни на території Сарненщини. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Історичні науки»*, 26, 79–84.

Дерев'янка, С., Гуменюк, Т. (2001). 1939 рік у долі західноукраїнських земель: стереотипи історіографії та пошук нових підходів. *Науковий і культурно-просвітний краєзнавчий часопис «Галичина»*, 5–6, 405–408.

Карпукіна, Т. (2010). *Відносини між українцями і поляками на початковому етапі Другої світової війни (вересень 1939 – червень 1941 рр.)*: [автореф. дис. ... канд. іст. наук, Нац. ун-т «Львівська політехніка»]. http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=S&I21DBN=EC&P21DBN=EC&S21FMT=JwU_B&S21ALL=%28%3C.%3EU%3D%D0%A23%284%D0%9F%D0%9E%D0%9B%2962-56%3C.%3E%29&Z21ID=&S21SRW=TIPVID&S21SRD=&S21STN=1&S21REF=10&S21CNR=20

Кожухар, О., Лисенко, В. (2012). Рух Опору в Польщі в роки Другої світової війни. В М. М. Кучерепа (упоряд.), *Волинь і волиняни у Другій світовій війні: збірник наукових праць за матеріалами I Міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої подіям Другої світової війни на території Волинської обл.* Луцьк, 371–377.

Колесник, В. (2012). Україна і Польща в європейській політиці напередодні Другої світової війни. В М. М. Кучерепа (упоряд.), *Волинь і волиняни у Другій світовій війні: збірник наукових праць за матеріалами I Міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої подіям Другої світової війни на території Волинської обл.* Луцьк, 9–14.

Комар, В. (2004). Польське військо і національна політика в Західній Україні напередодні 1939 р. *Галичина*, 10, 135–136.

Кондратюк, К. (2011). *Галичина і Волинь у роки Другої світової війни (1939–1945)*. Львів.

Котовський, Р. (2011). Діяльність органів НКВС у західноукраїнських областях у 1939–1941 рр. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Історія*, 2, 66–72.

Лисенко, О. (2012). Волинський регіон у 1939–1940-ві роки як вузол суспільних антагонізмів і театр збройного протистояння. В М. М. Кучерепа (упоряд.), *Волинь і волиняни у Другій світовій війні: збірник наукових праць за матеріалами I Міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої подіям Другої світової війни на території Волинської обл.* Луцьк, 138–144.

Луцький, О. (2006). Львів під радянською окупацією 1939–1941 рр. *Український визвольний рух: науковий збірник*, 7, 89–119.

Малиновський, В. (2012). Західноукраїнські землі як об'єкт геополітичних зазіхань тоталітарних режимів напередодні та під час Другої світової війни. В М. М. Кучерепа (упоряд.), *Волинь і волиняни у Другій світовій війні: збірник наукових праць за матеріалами I Міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої подіям Другої світової війни на території Волинської обл.* Луцьк, 15–21.

Матійченко, В. (2012). Польське підпілля на Волині 1939–1941 рр. В М. М. Кучерепа (упоряд.), *Волинь і волиняни у Другій світовій війні: збірник наукових праць за матеріалами I Міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої подіям Другої світової війни на території Волинської обл.* Луцьк, 206–211.

Самсонюк, Т. (2013). Діяльність радянських органів держбезпеки щодо ліквідації польського підпілля на Рівненщині (1939–1941 рр.). *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Історичні науки»*, 20, 111–115.

Середницький, Я. (2020). *Формування польського збройного підпілля в час українського національного відродження. 1939–1942 роки*. Тернопіль: Мандрівець.

Трофимович, Л. (2003). Українсько-польські відносини в 1939 році. В В. К. Баран та ін. (упоряд), *У пошуках правди: збірник матеріалів Міжнародної наукової конференції «Українсько-польський конфлікт на Волині в роки Другої світової війни: генезис, характер, перебіг і наслідки»* (Луцьк, 20–23 травня 2003 р.). Луцьк: РВВ «Вежа» Волинського державного університету імені Лесі Українки, 127–134.

Щеглов, А. (2024а). Дипломатична, військова та пропагандистська підготовка неоголошеної Радянсько-польської війни 1939 року у дослідженнях сучасних вітчизняних науковців. *Військово-науковий вісник*, 42, 213–223. DOI: <https://doi.org/10.33577/2313-5603.42.2024.213-223>

Щеглов, А. (2024б). Ідеологічно-пропагандистський супровід військових дій Українського фронту неоголошеної Радянсько-польської війни осені 1939 року в сучасному вітчизняному науковому дискурсі. *Вісник науки та освіти*, 11 (29), 2135–2144. DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-6165-2024-11\(29\)-2135-2144](https://doi.org/10.52058/2786-6165-2024-11(29)-2135-2144)

Щеглов, А. (2024с). Український фронт неоголошеної Радянсько-польської війни 1939 року: військова складова реалізації експансіоністської зовнішньої політики СРСР у дослідженнях сучасної української історіографії. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Історія*, 50, 149–155. DOI: <https://doi.org/10.31652/2411-2143-2024-50-149-155>

REFERENCES

Baran, V., & Tokarskyi, V. (2009). *Ukraine: zakhidni zemli: 1939–1941 rr.* Lviv (in Ukrainian).

Bortnyk, L. (2012). Ukrainsko-polske prykordonnia u 1918–1939 rr.: problemy formuvannia i funktsionuvannia. In M. M. Kucherepa (Comps.), *Volyn i volyniany u Druhii svitovii viini: zbirnyk naukovykh prats za materialamy I Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii, prysviachenoi podiiam Druhoi svitovoi viiny na terytorii Volynskoi obl.* Lutsk, 79–84 (in Ukrainian).

Visyn, V. (2003). Opir poliaktiv i ukrainsiv radianskomu rezhymovi u Volynskii oblasti v 1939–1941 rr. In V. K. Baran ta in. (Comp.), *U poshukakh pravdy: zbirnyk materialiv mizhnarodnoi naukovoї konferentsii «Ukrainsko-polskyi konflikt na Volyni v roky Druhoi svitovoi viiny: henezys, kharakter, perebih i naslidky»* (Lutsk, 20–23 travnia 2003 r.). Lutsk: RVV «Vezha» Volynskoho derzhavnoho universytetu imeni Lesi Ukrainky, 135–143 (in Ukrainian).

Hrynevych, V. (2003). Chervona armiiia u viinakh i viiskovykh konfliktakh 1939–1940 rr.: viiskovo-politychni, ideolohichni ta sotsialno-psykholohichni aspekty. *Problemy istorii Ukrainy: fakty, sudzhennia, poshuky*, 10, 340–372 (in Ukrainian).

Dashko, V. (2016). Stanovlennia polskoho rukhu oporu v Zakhidnii Ukraini na pochatku Druhoi svitovoi viiny. *Hrani*, 2, 100–104 (in Ukrainian).

Dashko, V. (2017). Diialnist polskoho pidpillia v roky Druhoi svitovoi viiny na terytorii Sarnenshchyny. *Naukovi zapysky Natsionalnoho universytetu «Ostrozka akademiiia». Seriiia «Istorychni nauky»*, 26, 79–84 (in Ukrainian).

Derevianko, S., & Humeniuk, T. (2001). 1939 rik u doli zakhidnoukrainskykh zemel: stereotypy istoriohrafiї ta poshuk novykh pidkhodiv. *Naukovyi i kulturno-prosvitnii kraieznavchyi chasopys «Halychyna»*, 5–6, 405–408 (in Ukrainian).

Karpukhina, T. (2010). *Vidnosyny mizh ukrainsiamy i poliakamy na pochatkovomu etapi Druhoi svitovoi viiny (veresen 1939 – cherven 1941 rr.)*: [Abstrakt of PhD thesis, Nats. un-t «Lvivska politekhnika»]. http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=S&I21DBN=EC&P21DBN=EC&S21FMT=JwU_B&S21ALL=%28%3C.%3EU%3D%D0%A23%284%D0%9F%D0%9E%D0%9B%2962-56%3C.%3E%29&Z21ID=&S21SRW=TIPVID&S21SRD=&S21STN=1&S21REF=10&S21CNR=20 (in Ukrainian).

Kozhukhar, O., & Lysenko, V. (2012). Rukh Oporu v Polshchi v roky Druhoi svitovoi viiny. In M. M. Kucherepa (Comp.), *Volyn i volyniany u Druhii svitovii viini: zbirnyk naukovykh prats za materialamy I Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii, prysviachenoj podiiam Druhoi svitovoi viiny na terytorii Volynskoi obl.* Lutsk, 371–377 (in Ukrainian).

Kolesnyk, V. (2012). Ukraina i Polshcha v yevropeiskii politytsi naperedodni Druhoi svitovoi viiny. In M. M. Kucherepa (Comp.), *Volyn i volyniany u Druhii svitovii viini: zbirnyk naukovykh prats za materialamy I Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii, prysviachenoj podiiam Druhoi svitovoi viiny na terytorii Volynskoi obl.* Lutsk, 9–14 (in Ukrainian).

Komar, V. (2004). Polske viisko i natsionalna polityka v Zakhidnii Ukraini naperedodni 1939 r. *Halychyna*, 10, 135–136 (in Ukrainian).

Kondratiuk, K. (2011). *Halychyna i Volyn u roky Druhoi svitovoi viiny (1939–1945)*. Lviv (in Ukrainian).

Kotovskiy, R. (2011). Diialnist orhaniv NKVS u zakhidnoukrainskykh oblastiakh u 1939–1941 rr. *Naukovi zapysky Ternopilskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni Volodymyra Hnatiuka. Serii: Istoriia*, 2, 66–72 (in Ukrainian).

Lysenko, O. (2012). Volynskiy rehion u 1939–1940-vi roky yak vuzol suspilnykh antahonizmiv i teatr zbroinoho protystoiannia. In M. M. Kucherepa (Comp.), *Volyn i volyniany u Druhii svitovii viini: zbirnyk naukovykh prats za materialamy I Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii, prysviachenoj podiiam Druhoi svitovoi viiny na terytorii Volynskoi obl.* Lutsk, 138–144 (in Ukrainian).

Lutskiy, O. (2006). Lviv pidadianskoiu okupatsiieiu 1939–1941 rr. *Ukrainskyi vyzvolnyi rukh: naukovyi zbirnyk*, 7, 89–119 (in Ukrainian).

Malynovskiy, V. (2012). Zakhidnoukrainski zemli yak ob'ekt heopolitychnykh zazikhan totalitarnykh rezhymiv naperedodni ta pid chas Druhoi svitovoi viiny. In M. M. Kucherepa (Comp.), *Volyn i volyniany u Druhii svitovii viini: zbirnyk naukovykh prats za materialamy I Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii, prysviachenoj podiiam Druhoi svitovoi viiny na terytorii Volynskoi obl.* Lutsk, 15–21 (in Ukrainian).

Matiichenko, V. (2012). Polske pidpillia na Volyni 1939–1941 rr. In M. M. Kucherepa (Comp.), *Volyn i volyniany u Druhii svitovii viini: zbirnyk naukovykh prats za materialamy I Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii, prysviachenoj podiiam Druhoi svitovoi viiny na terytorii Volynskoi obl.* Lutsk, 206–211 (in Ukrainian).

Samsoniuk, T. (2013). Diialnistadianskykh orhaniv derzhbezpeky shchodo likvidatsii polskoho pidpillia na Rivnenshchyni (1939–1941 rr.). *Naukovi zapysky Natsionalnoho universytetu «Ostrozka akademiia». Serii «Istorychni nauky»*, 20, 111–115 (in Ukrainian).

Serednytskyi, Ya. (2020). *Formuvannia polskoho zbroinoho pidpillia v chas ukrainskoho natsionalnoho vidrozhennia. 1939–1942 roky*. Ternopil: Mandrivets (in Ukrainian).

Trofymovych, L. (2003). Ukrainsko-polski vidnosyny v 1939 rotsi. In V. K. Baran, & in. (Comps.), *U poshukakh pravdy: zbirnyk materialiv Mizhnarodnoi naukovoï konferentsii «Ukrainsko-polskyi konflikt na Volyni v roky Druhoï svitovoï viiny: henezys, kharakter, perebih i naslidky» (Lutsk, 20–23 travnia 2003 r.)*. Lutsk: RVV «Vezha» Volynskoho derzhavnoho universytetu imeni Lesi Ukrainky, 127–134 (in Ukrainian).

Shchehlov, A. (2024a). Dyplomatychna, viiskova ta propahandystska pidhotovka neoholoshenoï Radiansko-polskoï viiny 1939 roku u doslidzhenniakh suchasnykh vitchyznianskykh naukovtsiv. *Viiskovo-naukovyi visnyk*, 42, 213–223. DOI: <https://doi.org/10.33577/2313-5603.42.2024.213-223> (in Ukrainian).

Shchehlov, A. (2024b). Ideolohichno-propahandystskyi suprovid viiskovykh dii Ukrainskoho frontu neoholoshenoï Radiansko-polskoï viiny oseni 1939 roku v suchasnomu vitchyznianskomu naukovomu dyskursi. *Visnyk nauky ta osvity*, 11 (29), 2135–2144. DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-6165-2024-11\(29\)-2135-2144](https://doi.org/10.52058/2786-6165-2024-11(29)-2135-2144) (in Ukrainian).

Shchehlov, A. (2024c). Ukrainskyi front neoholoshenoï Radiansko-polskoï viiny 1939 roku: viiskova skladova realizatsii ekspansionistskoï zovnishnoï polityky SRSR u doslidzhenniakh suchasnoï ukrainskoï istoriografii. *Naukovi zapysky Vinnytskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Mykhaila Kotsiubynskoho. Serii: Istorii*, 50, 149–155. DOI: <https://doi.org/10.31652/2411-2143-2024-50-149-155> (in Ukrainian).

Andrii SHCHEHLOV

PhD (History)

Doctoral Student of the

Hetman P. Sahaidachny National Army Academy

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6484-0864>

e-mail: deepinfaigh@gmail.com

THE CONSEQUENCES OF THE ESTABLISHMENT OF THE USSR CONTROL OVER WESTERN UKRAINE AND THE BEGINNINGS OF THE RESISTANCE OF THE POLISH UNDERGROUND (SEPTEMBER–NOVEMBER 1939) IN UKRAINIAN HISTORIOGRAPHY

The ongoing Russian-Ukrainian war necessitates a critical reassessment of Ukrainian historiography regarding the military-political outcomes of the Soviet Union's establishment of control over Western Ukraine. This reassessment takes into account the emergence of resistance from Polish underground organizations, composed of both former military personnel and local civilians, in the absence of active participation by the former structures of the Polish state.

The study provides a generalized and critical evaluation of Ukrainian historical research from the first quarter of the 21st century concerning the prerequisites, specific features, and forms of activity of various Polish underground resistance structures opposing Soviet control in Eastern Galicia and Western Volhynia in the autumn of 1939.

The Ukrainian historiography of Polish underground structures in Western Ukraine during the military operations of the Ukrainian Front of the Red Army and the expansion of Soviet state security agencies is analysed. The military-political situation in the South-Eastern voivodeships on the eve of and during the undeclared Soviet-Polish war of

September 1939 is assessed. The study reveals the specific nature, forms, and methods of activity of the first Polish underground armed structures in Western Ukraine under the establishment of Soviet repressive-punitive organs. It highlights the directions of organizational development of Polish underground structures in territories under Stalinist totalitarian rule in Eastern Galicia and Western Volhynia, where ethnic Poles constituted a significant portion of the population.

The methodology of this research is based on the application of general philosophical and scientific methods, as well as historical research approaches. These are grounded in the principles of scientific rigor, objectivity, systematization, and a comprehensive interdisciplinary analysis of the Polish armed underground in the former South-Eastern voivodeships of the Polish state. These territories, with a substantial Polish ethnic presence, were occupied by the Ukrainian Front of the Red Army in September 1939 with the support of Soviet totalitarian repressive structures.

The article highlights the initial stage of the emergence and development of the Polish armed underground during the undeclared Soviet-Polish war of September 1939 and the first post-war months before the establishment of total control of the Stalinist regime in the newly formed western regions of the Ukrainian SSR.

Key words: Western Ukraine, armed resistance, NKVD, Polish underground, Soviet-Polish war of 1939.